

על משל על משל ועל משל על דב

ראשי-פרקים

- א. משל מושך משל
- ב. האמת במשל
- ג. משלי המגיד מדובנה
- ד. משלי ז'אן פייר פלוריאן
- ה. משלים על דב

*

א. משל מושך משל

המשל, חבר יש לו, משל הוא, וזה חבר יש לו, אף הוא משל. ואם תאמר שלושה חברים משלים ותו לא, לא נניחך לטעות. משלים הרבה הם, חברים הרבה הם. משל חבר למשל. אין בין משל למשל אלא משל. מגביה המשל את עיניו ורואה לפניו משל. מאריך את עיניו לאחוריו ורואה אף שם משל. קשורים הם המשלים זה בזה בנימין ובתבלים.

משל לבאר עמוקה מליאה צונן והיו מימיה יפין, ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה, בא אחד וקשר חבל בתבל נימה בנימה ודלה ממנה ושתה. התחילו הכל דולים ממנה ושותים ממנה, כך לאחד יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו ויגש אליו יהודה.

(בראשית רבה, תיאודור אלבק, עמ' 1153)

משל זה בא על הפסוק "יום עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ,ה). העצה שבלב איש עמוקה היא. שוכנת היא בעמקי הלב כפי שהמים נאספים בעמקי הבור. איש תבונות יקשור חבל בחבל ויעלם מן הבור. יהודה קשר דבר לדבר מלה למלה עד שירד לעמקי לבו של יוסף. כך הוא גם בשיר השירים רבה.

לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננן ומתוקים וטובים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה, בא אדם אי' וספק לה חבל בתבל משיחא במשיחא ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ושותין, כך מדבר לדבר ממשל למשל עמד שלמה על סודה של תורה דכתיב משלי שלמה בן דוד מלך ישראל ע"י משלותיו של שלמה עמד על ד"ת.

ובפירוש מהרז"ו שם קשר משל זה למשל שבבראשית רבה: "והתורה נקראת באר מים חיים וכמ"ש מים עמוקים עצה בלב איש תבונות ידלנה"¹.

ב. האמת במשל

דברי תורה רחוקים ועמוקים. הרוצה בהם מחזר אחריהם ומוצאם, אבל ברגיל מרוחקים הם מבני אדם. כך הוא גם אצל היוונים שמשלו את האמת לאשה הדרה במדבר.

עובר אורח אחד מצא במדבר אשה בודדה עומדת בעינים מושפלות. אמר לה: מי את? אמרה לו: האמת. ומשום מה יצאת מן העיר ואת יושבת במדבר? אמרה לו: לשעבר היה השקר מצוי רק אצל מעטים, ואלו עכשו הוא נמצא אצל כל בני האדם, בין שאתה שומע אותם בין שאתה מדבר אליהם. (משלי איסופוס בתרגומו של ש' שפאן, מוסד ביאליק, ירושלים תשל"ב, עמ' 154)

האמת דחוייה גם במשלו של ר' יעקב קראנץ, המגיד מדובנא. שם המשל הוא המשל והאמת.

האמת היתה מחלכת ברחובות כשהיא כולה ערומה כדרך שיצאה מרחם אמה, ולא חפץ איש להכניסה לביתה. כל מי שפגש בה היה נס מפניה בפחד.

ויהי היום והאמת הולכת לה שקועה במר צרותיה ויפגוש בה המשל. והמשל היה מקושט בלבושים נהדרים ובגוונים מרהיבי עין. נענה המשל ושאל:

- אמרי לי, קרובתי הנכבדה, למה נפלו פניך והנך מסתובבת ברחובות בדכדוך הנפש?

השיבה לו האמת:

- רע לי מאד, אחי, זקנה אני ובאה בימים ואין איש רוצה להכירני. אמר לה המשל:

- לא מפני שאת זקנה אין האנשים מתחבים אותך. גם אני זקן מאד ועם כל זה יותר שאני מזדקן יותר אני מתחבב על הבריות. הנה אגלה לך סוד של בני האדם: אוהבים הם שכל אחד יהיה מקושט וגם מתחפש במקצת.

1 ועיין עוד מ' איילי, אמשול לך משל, מבחר משלים מספרות התלמוד והמדרש, ספרית פועלים, ת"א 1988. עמ' 15-16.

אשאל לך בגדים כאלה שאני לבוש בהם ותראי שהאנשים יחבבו גם אותך.

האמת נשמעה לעצתו והתקשטה בבגדי המשל. מני אז הולכים המשל והאמת בד בוד ושניהם חביבים על הבריות.

ג. משלי המגיד מדובנה

משל זה נדפס במאמרו של ד"ר י"ק מיקלישינסקי, מגידים ומגידות, הדואר, תשי"ז גליון כט, עמ' 814-815 וחזר ונדפס אצל אי' דוידזון בספרו שחוק פינו, הוצאת מטמונים, תל אביב תשי"א, עמ' 145. מיקלישינסקי סקר את פעילותו של ר' יעקב קראנץ, הוא ראה במגידות תופעה המצויה בכל הדורות. משה היה ראשון למגידים, אחריו באו נביאים והדרשנים בדורות התנאים והאמוראים. גם בימי הביניים לא נגרעה הדרשנות שבעל פה והיא גברה בימי החסידות. במזרח אירופה היו מגידים. החוס, הפשטות, חריפות הציור ומעוף הרעיון, ולעתים ניגון דיבורם היה מפשט עקמומיות שבלב. לדבריו הכתוב אינו שווה לכל נפש, אבל הדברים הנשמעים מסתגלים בנקל לרוח ההמון. לב בני האדם נענה יותר לקול המדובר מאשר למלה הכתובה. המלה הכתובה יש בה נצח אבל לעומתה הקול המדבר עולה מתוך חיי אדם. משלי ר' יעקב קרנץ בנויים מעשה אמן. הסיפור הוא דבר שהשומע מוצא בו ממש, והנמשל אינו נמלט מן המעש. "המגיד מדובנה שהיה בעצמו כאילו עצם מעצם קהל שומעיו ונואם בחדס עליון, ידע להשתמש בשני הגורמים הללו של המשל. החומר שממנו נבנה המשל הוא פשוט עד למאד. הוא לקוח מחיי יום ברחוב היהודי באופן שכל אחד היה מבינו ועומד על טיב הדברים, משום זה יכולים משלי ר' יעקב קרנץ לשמש מקור היסטוריוגרפי חשוב לחיקוי חיי היהודים בליטא ובפולין במאה הי"ח".

המגיד מדובנא משל מאות משלים. הם לוקטו בספר משלי יעקב עה"ת על ידי משה ניסבוים. בהקדמה "מגיד מראשית" סקר ניסבוים משלים שיש בתורה ומשלים אחדים שיש בתלמוד ובמדרש ואחר כך כתב: "בראותי כי גדלה חמדת לבם אישים גדולים וקטנים לשמוע משלי הרב הגי' ר' יעקב מ"מ מדובנא ז"ל, אך המה מפוזר ומפורד בין הכתובים ולא כל האדם יכול להשיג הספרים במחיר רב כסף כי אין כסף, ומה גם אותן המשלים אשר שמעתי ע"פ וכי כולם שמעו? ... הן אשר אספתי מבין הכתובים והן אשר שמעתי ממגיד האמת כי יצאו מפיו של אותו צדיק". ניסבוים אסף יותר משש מאות משלים, אבל לא ציין מהיכן אספם ואף לא מי מקור המשלים שבעל פה. גם הסופר והמעבד מ' ליפסון אסף ועיבד

משלים ממשלי ר' יעקב קראנץ בספרו די וועלט דערצעלט (תרפ"ח-תרפ"ט) ואמשל לך משל (1956), ואף הוא לא ציין מה מקור המשלים. משלי המגיד מדובנה מאופיינים בדבר בולט אחד, הן בקובץ של ניסבויים והם בקובץ של ליפסון, הם לקוחים ממראה העיניים של הממשל. גיבוריו הם אנשי זמנו, יהודים ושאינם יהודים על כל מקצועותיהם ועל כל התעסקויותיהם. העגלון ובעל בית המזיגה והאדם ההולך להשיא את בנו או האדם המחפש חתן לבתו ומחזר אחר שדכן. כן מי שנפגעה פיתו על ידי מתתרה ומי שירד מנכסיו, והאיש והאשה בינם לבין עצמם ובינם לבין בניהם ובנותיהם והרב ותלמידו. כל אלה הם גיבורי משליו וחומר בידיו לבאר פסוק מדרש או מאמר אחר. משליו לקוחים ממראה עיניו והולכים אל הקהל הרואים אותו. יוצאים הם מן הסמוך אליו והשובב אותו ושבים אל הציבור שביניהם הוא חי וסובב. השומעים זיהו במשלים את עצמם ואת מקרי חייהם ועל ידם נקשרו במשיחה לקרב אליהם את התורה.

להלן משל אחד ממשליו בפרשת בלק.

"האמנם לא אוכל כבדך" - מדרש נתנבא שסופו לצאת ממנו בקלון. ובהשקפי ראשונה הדבר רחוק מאוד מן הפשט. והמשל בזה לרופא שבא אל החולה וקצף עמו שיתן לו כד וכך, והרופא לא רצה להתחיל הרפואה עד שיתן החולי כל השכירות מתחילה. עמד חכם א' ויאמר אל הרופא: אתה מבעית את החולה. אמר לו: במה? ויאמר לו: כי בזה ישאל החולה הוראה עצומה שאתה מייאש אותו, לכן אתה ממחר לקבל השכירות בעודו בחיים כי אח"כ לא תקבל מאומה. הנמשל זה עצמו מאמר בלק מה זה מהרת אחר הכבוד טרם בואך אלי, וכי לא אוכל כבדך אח"כ, אם לא כי חשש אולי לא יהי ראוי אח"כ לכבדהו.

(משלי יעקב עה"ת, פרשת בלק, קטז, א-ב, יוצא לאור מחדש, ירושלים תשנ"ד)

השאלה "לא אוכל כבדך" היא ריטורית. ועל כן התשובה היא אוכל גם אוכל כבדך. אבל המדרש תפס בו רמז לעתיד, שבלק לא יוכל לכבדו והוא יצא ממנו בקלון. המלים לא אוכל כבדך הותקו ממלת השאלה האמנם וכמו נעשו משפט, המרמז על העתיד. וכך היה לו לבלעם, שלא כובד. בין אם פירשו במדרש כדרך הפירוש המקובל ובין אם קשרו את תוצאות המעשים אל המלים הללו על דרך הרמיזה בלבד, המדרש הוא הפוך מהוראת השאלה האמנם לא אוכל כבדך. ועל כן משל ר' יעקב משל, על רופא התובע את שכר הריפוי עוד לפני רקיחת התרופות. על כך הגיב חכם, תביעתך מלמדת על סיכויי הריפוי. אילו בטחת

בסיכויי הריפוי היה לך לבקש את שכרך משירפא. השאלה שבפי בלק היא במדרש כמו הטעם שבשלו נמנע בלעם לבוא. וכמו אמר בלעם, אילו שלמת מראש, באתי, ובלק עונה כנגדו, האם אינך מכריז בכך שרפואתך לא תועיל? המשל מתיר לממשל להתעלם לפי שעה מן הלשון של הפסוק ומן הקשיים שבין המדרש ובין לשון התורה. הממשל מעתיק את המשקל אל הסיפור ומאריך בו. ומעתה המרחק שבין הפסוק ותיאוריו עוברים אל המקרה, שכל אחד ואחד מכירו מסביבתו. וכאן באה ההפתעה של ההתאמה שבין המשל ובין המדרש. המדרש מתבאר והתמיהה שבו מתישרת על ידי המשל.

המשל ומרכיביו אף הם מעשה מחשבת. יש בו תיאור ממשי של משא ומתן שבין רופא וחולה, הוויכוח הוא מתי ישלם החולה את שכר הרופא. אבל הממשל מביא אל תוכו את הוויכוח הממשי על ידי הצופה מן הצד, החכם. אין החולה מכחיש את החובה לשלם. גם הוויכוח מתי ישלם אינו ויכוח כמו כל הוויכוחים שבין כל מי שנותן שירות ובין מי שמקבל שירות, כי אם ויכוח האם יש בכח הרופא לרפא חולה זה אם לא? הנמשל הוא מעמד קבלת הפנים של בלעם, שלמראה פניו ולתביעתו, שאינה באה בתורה כי אם הושמה במשל בפי הרופא ובפי החכם ובמדרש ברמיזה בפי בלק, הוא למד שבלעם תוהה על כחו לרפא את החולה מצרתו.

משל זה וכיוצא בו הם משליו של ר' יעקב קראנץ. אין בהם משלים על נושאים מופשטים. כך הוא כאמור בקובץ משליו של ניסבויס וכך בקובץ המשלים של ליפסון. המשל שהובא על ידי מיקלישינסקי אינו מתאים למשליו של המגיד מדובנה, שהרי אין הוא מושל משל על נושאים מופשטים אלא על נושאים ממשיים.

ד. משל ז'אן פייר פלוריאן - על המשל והאמת

מושל משלים אחר בן זמנו של ר' יעקב קראנץ הוא ז'אן פייר פלוריאן (Jean Pierre Claris de Florian). הוא נולד ליד סאבן (Cévennes) שבלאנגדוק ב-6.3.1755 ונפטר בסו (Sceaux) ב-13.9.1794, חיבר רומנים היסטוריים, קומדיות וחיבורים אחרים, ובשנת 1793 נבחר לאקדמיה הצרפתית. בשנת 1793 נעצר וניצל מן הגיליוטינה בנפילת רובספייר. סמוך לאחר יציאתו מן הכלא נפטר. המשל הפותח את ספרו, משלים, הוא "המשל והאמת", וזה תרגומו:

<p>זקנה כלום יש בה דבר נאות? אבל ימיד עוד לא באו למספר ימי? ובלי גאווה הוסיף המשל, בכל מקום אני מקובל. ועוד אחת לי, אמת, הגברת, למה עירומה את בלא אדרת? אין זה צדק, הבה, ונעשה אנו, כי רצון אחד, נדמה, לנו, בואי תחת כנף מעילי וצעדנו יחד אנו, אצל חכם. אך בגללך כלל וכלל לא אדחה. והטיפש לא ימחה, ולמעני לא ירחיקך. כך נהג אחד אחד, לרב זעתך ושכלותי, חידה עתה כבר לא תוחד, היאך חברת לי אחותי.</p>	<p>האמת כולה עירומה, יצאה יום אחד מעימקי הבור. הזמן למעט את קסמה לא יגור, ונער וזקן ברחו מעימה. האמת אומללה רעדה שם מקור, בלא מחסה ומקום לינה. קרב ובא למלא עינה, המשל, וכולו עושר, לבוש נוצות ויהלומים, רובם מזויפים אף כי נוצצים. אה, הנה את, אומר הוא, שלום, מה מעשיך לבד כאן בדרך? קופאת אני, השיבה, אין זה חלום, לעוברים ושבים לשוא כורעת אני ברך, אולי, אולי מהם מנוח לי. מפחידה אני, עיניי רואות,</p>
--	---

(Floriam, Fables, paris 1904, pp.1-2)

לא כל הפרטים במשלו של מיקלישנסקי ובמשלו של פלוריאן שווים. טענתו של המשל, שהוא לא יידחה מבית החכם בגלל האמת שנתחברה עימו והטיפש לא ירחיק מביתו את האמת בגלל המשל שנטפל עימו, אינה מצויה במשלו של מיקלישנסקי. פרטים נוספים אף הם אינם שווים, אף על פי כן בולט השיוויון שבמנות הדיבורים. המשל והאמת מדברים זה עם זה ופונים זה לזה בשני המשלים ביחידות תוכן זהות. ועל כן דומני, שמקורה שווה. ההבדלים שבין המשלים הם כהבדלים שבין תרגומים שונים של משל אחד. הקפדה שונה על היצמדות למקור ולחריזה שבו מבארת אף היא את השוני שבין המשלים. לא ברור אם מיקלישנסקי תרגם את המשל, או שמא הוא מצאו מתורגם ויחסו לר' יעקב קראנץ. ומכל מקום נראה שאין זה משלו של ר' יעקב קראנץ מן הטעם שזכר לעיל ומן הטעם של דימונו למשל של פלוריאן.

ה. משלים על דב

1. קרילוב

יחזק בנימין יהודה הביא בספרו משלי ערב (א), עמי קעב, החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה, ירושלים תרצ"ב) את המאמר, "הדב באהבתו את בנו נשקו וצרם אזוני". פתגם זה מדבר בתכונת הדב המתקרב אל בנו ובא לנשקו ומותיר אחריו פגעים שאין בהם אהבה. תכונה זו מצויה גם אצל קרילוב במשל הבא:

הפרוש והדב

עזרה בשעת הדחק - אין שי יקר ממנה.	וקד לדב קידה כהלכה.
אף לא כל איש ואיש בשכל יושיטנה.	הדב כטוב לבו בשבע,
אוי לעזרת טפש טוב-לב:	מושיט לו כף, משיב ברכה.
הוא מסוכן מכל אויב!	לאט-לאט בינם בנחת
היה היה אדם, תושב פנה נדחת,	שיחה נלבבת מתפתחת:
שחי חיי פרוש, הרחק מן הבריות.	קצור-המעשה: הם כה נתידדו
אמנם על בדידות רבת שלווה ונחת	שמני אז לא נפרדו.
כותבים הפיטנים דברים יפים מאד -	חלף השעמום. תור עונג ושמתה בא.
אולם לא כל אדם מוכשר בה לעמוד.	קשה לומר, על מה שיחה בינם נסבה:
תגידו: "והיקום? וכל חמדות הטבע?	האיש היה לא פטפטן,
נוי דשא רך	וגם הדב - דברן קטן;
ופלג זך	אולם דבר אחד בטוח:
וחן חורשה וגיא וגבעי?"	רבה היתה קורת-הרוח
אין להכחיש, כל זה נפלא!	של נזירנו מן הדב:
אולם באין לאיש למי לומר מלה -	דב זה - למעלה מכל שבת,
גם תפארתו של נוף-החמד	דב זה - ייקר לו מכל רוח,
תהיה סוף-סוף משעממת.	ואין כמוהו רע טוב.
וכך אפילו הפרוש:	
גם לו חבר היה דרוש.	
אכן, בגבור בלב געגועים וצער,	ביום מן הימים טייל אותו הצמד
הלך לו הגלמוד ליער הקרוב.	ביערות ובשדות,
אך מי, מלבד חיה, אפשר למצוא ביער?	בעמקים ובגבעות -
ובאמת: פגש האיש בדב.	טיול מלא ענין וחמד,
מה לעשות? מסיר הוא את הכובע	אך מעיף מאד, כי רב

היה החוס והשרב.
 ראה סוף-סוף הדב, כי הפרוש יגע,
 עמד וסח לו בחמלה:
 "שכב וחטוף שנה קלה,
 ואנכי אשמור עליך, רע!"
 לא התוכח האדם,
 שכב, פהק - וחיש נרדם.
 ודוביאל משקיף, כמו זקיף מלמעלה;
 גם עבודה בן-רגע נמצאה לו:
 על אף הרע האהוב
 הופיע זבוב.
 גרשו הדב - אולם אין נחת:
 הזבוב עבר אל הקרחת.

נפנף שנית הדב בכף -
 הזבוב חזר לו אל האף.
 אינו מרפה - כזו ספחת!
 " - טוב-טוב",
 חושב אפוא הדב:
 "חכה, פרחח, חכה-נא רגע!"
 כאן, בלי הוציא מפיו אף הגה,
 תפס הוא אבן-חלמיש,
 בעצר-נשימה גחן אל ראש האיש,
 כיוון יפה לזבוב, שנת כבר על המצח,
 ובכל הכח - הך!
 ובאמת קלע באפן כה מוצלח
 שידידו נשאר לנוח שם לנצח.

(כל משלי קרילוב, בתרגומו של ח' ריכמן, ברונפמן, תל אביב תשל"א עמ' 145)

2. י"ל גורדון

שכלות זו נמשלה גם על ידי י"ל גורדון במשל הדב והאדם. המשל הוא עיבוד
 אחר למשל של קרילוב:
 עם סכל וחסר דע,
 אחי, אל תתרועע!
 אדם ודב באו בברית יחד.
 על תכלית תבל התעצבו,
 על כן המונה עזבו
 וביער ישבו.
 ושניהם ישבו בנזק סלע אחד
 וביד חרוצים שרתו איש רעהו:
 האיש נטע עץ פרי ויקטף אבו,
 הדב צד ציד ויבא אליהו.
 ויתעדנו יחד כעשיר במסבו.

ויהי הקשר אמיץ, אהבתם נצחת,
 עד שכבם גם לישון על מטה אחת.
 ויהי היום אחרי אכלם לשבע
 וישכב האיש את משכב הצהרים
 והדב עומד אצלו לשמור עליהו,
 וזבוב מועף בא ויעמד על גבה
 מצח האדם השוכב סרוח;
 ויעופף הדב כפו ויגרשהו.
 אבל על אף הדב ולמורת רוח
 שב הזבוב עוד פעם ופעמיים
 ויעמד על מצחו בין העיניים.
 ויתמרמר הדב על בעל הכנפיים:
 "העוד תתגר בי? עוד הפצר ומרי?"

חכה נא - אמר - רם זלות, עז מצח,
 אף אני אלך עמך בחמת קריי!
 ויר אבן בזבוב וימיתו -
 אך אתו מחץ גם ראש עמיתו
 וכשכבו לא הוסיף לקום לנצח.

מידי חסר-לב אל תקח מתת
 פן יבואך רע תחת טוב;
 כי חסד הכסילים חטאת,
 לו יאמרו המשלים: חסד הדב.

(כל כתבי יהודה ליב גורדון. דביר, ת"א תשט"ז, עמ' ריז)

3. לסינג

הדב היה גם לחית שעשועים. משלו של לסינג הדב המחולל, מתאר בפנינו דב
 שהיה לחית שעשועים ובא לפני חבריו הזובים לקנות לו מקום של יתרון על
 היותו למוד לחולל לפני בני אדם:
 הדב התנתק מכבל רתוקתו
 וישב היערה וירקד לפני עדתו
 ויחולל מחולותיו נכבדות,
 ברגליו האחרונות המלומדות.
 "ראו נא, הביטו! קרא, אך זאת היא
 חכמת חרשים
 הלמודה בתבל ארצה, בין האנשים!
 ואם ימצא הדבר חן בעיניכם,
 כי עתה עשו כמוני אם יש לאל
 רגליכם!"

"גש הלאה!" המה לו אחד מזקני העדה,
 "מלאכת חרש כזאת, לו גם היא מלאכה
 כבדה
 וגם היא נפלאה בעינינו,
 ולחקות אותך לא נמצא אף אחד
 במחננו,
 בכל זאת הלא תורה על תכונת נפשך
 השפלה
 ועל רוח העבדות אשר בך משלה".

לסינג הסיק מן המשל את הדברים הבאים:

האיש אשר החנופה והערמה קדמו
 לצדקתו
 רק בגלל היותו לאחד מרואי פני המלך
 ואנשי סגולתו,
 גבר הקם על על ידי תהפוכות
 תחבולותיו,
 והתהפכות מזמותיו;
 בפיו ידבר כן, ולבו לא כן הוא עמדו,
 ודבריו ושבועתו הם ככדור בידו,
 רק למען היות רע המלך ומשרי מלכותו,
 המורה זה על שבחו או על גנותו?

מחולותיו לפני המלך נעשו לדב מלאכה והוא מביאה אל חבריו הדבים.
 קפיצה ממקום למקום, סיבוב והתהפכות הרגילים במחולות הוא הראה לפני

אנשים. ממנה אימץ הדב המחולל את סוד היפוך דעת הצופים בו. מה הוא קופץ ומתהפך, סבר, אף דעת הצופים בו קופצת ומתהפכת. ועל ידה חשב להפוך את דעת חביריו הדבים. אבל קלילות הדב המרקד היתה זרה לעיני חביריו הצופים בו. הם ראו בה תכונת נפש שפלה שמשלה בו. לסינג שם בפי הדבים את התכונה המיוחסת אליהם על ידי בני אדם.

כבד הוא הדב וטרחו ועשאוהו חית ריקוד בכורות ובקרקסים. ריקוד היא מלאכתם של הקלים. הכבדים רחוקים ממלאכה זו. והדב המחולל מראה לכל את גנותו, וכמו עושה הוא מלאכה הראויה לאחרים. וכך משל עוד לסינג את משל הדב והשנהב:

"הוי, בני אדם הבווערים! רבות עלינו "וגם אני על פי חקי הנגינה, לחול אשא יחרשו!"
ברך"

אמר הדב אל השנהב. "את הכל מידינו השיבו השנהב המלמד, "ולא נופל אני ידרשו, ממך בערך.

מאת טובי החיות, בעלי הדעת והבינה; ועלי לא ישחקו הרואים, רק כעל מפליא מידי יבקשו לחול על פי חכמת הנגינה, עלילה ונפשם יודעת מאד וחכמתם לא נכרתה, ישתוממו עלי - וישישו בגילה,

כי תנועות כאלה, לא לי יאתה! על כן האמינה-לי דב: האנשים לא כי לולא זאת, מדוע בצאתי לחול ישחקו על מחולותיך רק על משבתיך, במחולות,

"מלא פיהם שחוק, ויריעו בקולי כי בכבודות רבה תנהג רגליך".
קולות?"

4. ביאליק

גם ביאליק שורר לילדים על כבד הדב:

נפצו סירות, שברו ספות	בא בא - מי הבא
ערכו שלחן, פרשו מפות,	דבא רבא, רברבא
קדמו פניו בכילפות.	
בא בא - מי הבא,	צועד צעד והתרפות
דבא רבא רברבא!	כבד בשר, כבד כפות,

(שירים ופזמונות לילדים, דביר, תל אביב תשל"א, עמ' 31)

ועיין מה שכתבה ז' שמיר, 'דובי' - השיר הדו-פרצופי, שירים ופזמונות גם לילדים, לחקר שירת ביאליק לילדים ולנוער, פפירוס, תל אביב 1986, עמ' 135-139.

5. במדרש רבה

ריקוד הדב מעורר שחוק. מוצאים אנו גם במדרש בראשית רבה את הדב המשעשע:

לדב שהיתה עומדת בשוק ומקושטת באבנים טובות ומרגליות.
אמריין כל דקפו לה נסיב מה דעליה.
היה שם פקח אחד, אומר לון:
אתון מסתכלין מה דעליה, ואני מסתכל מה בניביה.

הדוב העומד בשוק לגרות את בני האדם להעזה ולתחרות. קישטו את הדב באבנים טובות ומרגליות וגירו את העוברים והשבים להתקרב אל הדב ולהערים עליו או לגבור עליו ולזכות באבנים ובמרגליות. הוא הובא לשם על ידי בעליו או מאלפיו לשם שעשוע. שעשוע כזה הסתיים מן הסתם בפגועים רבים, ולפיכך אמר הפיקח שהוא מבחין גם בשיני הדב.

פגיעת הדב רבה גם במשל הבא המובא בבראשית רבה:

סריס פרעה - שנסתרס בגופו. מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש,
וסירסו הקב"ה בגופו. לדב שהיתה משכלת בבני אדניה. אמי: פכרון
ניביה. כך מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסירסו הקב"ה.

(תיאודור אלבק, עמ' 1055)

על פכר-עקר עיין ש"י שרביט, נוסחאותיה ולשונה של מסכת אבות, רמת גן תשל"ו, עמ' 39-40.

הדב היה מצוי בבית האדון לשם שעשוע, אלא שגדל השעשוע והתרבה ולא היה לו גבול עד שהכה בבני האדון.

הבחנה לקויה זו המיוחדת תדיר לדב מוצאים אנו גם את היפוכה אצל הדב. לא בשעה של שעשוע משכל הדב ופוגע והורג ואינו מבחין באוהב אלא גם בשעת כעס אין הוא מבחין באוהב, על הפסוק "האף תספה צדיק עם רשע" אמר בבראשית רבה (תיאודור אלבק, עמ' 508) ר' לוי: "לדוב שהיתה משכלת בחייה ולא מצאה לשכל בחייה ושכלה בבניה". זה הוא חיבוק הדוב, שכונתו טובה ורעה יוצאת מבין ידיו.

הדב נזדוגה גם ליוסף (בראשית רבה, תיאודור אלבק, עמ' 1063). דב זה הבא במדרש בלשון נקבה (שם במנחת יהודה), הוא אשת פוטיפר. ויהי אחר הדברים האלה וגו'. הירחורי דברים היו שם, מי הרהר? יוסף אמר: כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה אי זו מנה יפה ונותנה לפני ואחיי מתקנן [ב], עכשיו מודה אני לך שאני ברווח. אמר לו הקב"ה: הטליס, חייך אני מגרה בך הדוב. ועוד שם הביא אלבק מן הגיליון של כתי"ל:

מה כתי' למעלה מן העניין? ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה ותשא אשת אדניו - לגבור שהיה יושב בשוק ומשמשם בעיניו ומתקן בשער ומתלה בעקיבו, אמר: אנא גבר. אמר ליה: אי גבר את, הא דובא קומיך קופצה. אשת פוטיפר רצתה לחבק את יוסף, ותאמר שכבה עמי (בראשית לט ז). לא נענה לה יוסף, לא להפצרותיה ולא למעשיה, לפי שהבחין בניביה. אלא שאין יוצאים מן החיבוק של הדב בלא כלום. לא היה כאן חיבוק, אמרה תורה, אלא מיאון וברית מן החיבוק, ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה (שם שם יג). אף על פי כן הושם יוסף בבור על לא חטא. שמא לא מפני שחיבוק אדם גרוע לעיתים מחיבוק דב, שחיבוק הדב קשה וריח חיבוק האדם קשה ממנו.

הדב רוקד ומסתובב והולך וחוזר. הוא נראה מגושם וכבד, אף על פי כן אין הוא מפסיק מן התנועה. פנים אלה המתגלים בו, והם כמו הפכים, שמו את הדב למשל בפי בני האדם. הקרבה לבני אדם, השחוק שהוא מעלה על פיהם וקורת הרוח הבאה ממנו הם הפך הנזק העלול ליגרם על ידו. כך הוא גם מעשה אשת פוטיפר. היא כרכרה ופיזזה סביב יוסף, עדתה על ליבה מרגליות ושנהבים ולא פכרה מפיה את שיני הטרף, וכמו במשל הדב שהעדרו פנינים ומרגליות שלעיל שמשלוהו במדרש על יוסף, לפי שלא היה לה בליבה אלא טובת הנאה. מקומו של יוסף בשירותה ובשירות בעלה לא הטרידה בעת פיזיותה וכרכורה סביבו, ועל כן הרעה שיצאה מחיבוקה היא כרעה תבאה מדיבוק לדב.